

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.5.03>**Наталія Коробцова,**

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Юлія Засядівко,

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ТА УКРАЇНІ

Протягом останнього часу у зв'язку із встановленням курсу на євроінтеграцію, імплементацією європейського законодавства, виникненням нових суспільних відносин, що потребують урегулювання, система права України зазнає значної кількості змін. Зокрема, певне оновлення торкнулось і цивільного законодавства. У Цивільний кодекс України було запроваджено низку статей, спрямованих на регулювання довірчої власності та управління майном, які вже тривалий час досить успішно функціонують в інших зарубіжних європейських та пострадянських державах. Серед них – Німеччина, Франція, Російська Федерація, Сполучені Штати Америки, Англія, Японія та багато інших. Проте хоча такі зміни у Цивільному кодексі України вже давно набрали чинності, але досі є різні погляди науковців на доцільність їх введення та можливість існування в межах континентальної системи права, до якої належить Україна. Інститут довірчої власності зазнає критики через суперечливість його механізму в цивільному законодавстві України та його невизначеність. Наявні проблеми у розумінні співвідношення права власності та довірчої власності, довірчого власника та управителя майном. Досі не визначено чітких меж між цими поняттями. З огляду на це і було здійснено таке дослідження. Воно спрямоване на аналіз особливостей правового регулювання довірчої власності у таких державах, як Велика Британія, Сполучені Штати Америки, Франція, Російська Федерація. У цій статті виділено його основні характерні ознаки та особливості, що якісно відрізняють інститут довірчої власності та управління майном саме у такій конкретній державі. Було встановлено моделі нормативної регламентації довірчої власності у цих країнах. Також у статті було здійснено аналіз вітчизняного законодавства у цій сфері. На основі порівняння національного та зарубіжного законодавства визначено проблеми і перспективи функціонування довірчої власності в Україні та можливий шлях подолання виявлених проблем.

Ключові слова: правове регулювання, управління майном, континентальна система права.

Постановка проблеми. З отриманням статусу незалежної демократичної держави у статті 41 Конституції України було закріплено засади непорушності права власності та вільного розпорядження її об'єктами як основоположні принципи цивільного права. Проте із переходом до ринкової економіки та розвитком економічних та соціальних відносин потреби суспільства почали розширюватися. Необхідність їх задовольнити призвела до впровадження спрямованих на це нових інституцій. У цивільному праві України поступово почали з'являтися різні правові конструкції, зокрема й ті, які вже були реалізовані в інших правових системах. Серед них – інститут права довірчої власності. Виділяють багато теорій його походження. Але однією з перших держав, де

під назвою «заснована на довірі власності» (fiduciary ownership) або «траст» (trust) ця конструкція юридично сформувалась, була Англія. Саме там протягом XVI–XVII століть траст утворився та набув майже сучасного вигляду.

Такі правові відносини управління майном поширилися на велику кількість європейських та пострадянських держав. Зокрема, досвід застосування довірчої власності існує не лише в Англії, а й у Німеччині, Франції, Сполучених Штатах Америки. Окремі траст-концепції були закріплені у законодавстві країн Латинської Америки, у Японії. У зв'язку з необхідністю врегулювання суспільних відносин та імплементації принципів європейського права не минула ця тенденція і Україну.

Статтею 1029 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) у 2013 році було запроваджено договір управління майном, який і є запропонованою українським законотворцем трасноподібною зобов'язальною конструкцією, яка намагається реалізувати через відносини з управління майном право довірчої власності. Проте питання його належного врегулювання та допустимості існування в системі законодавства України у теорії цивільного права досі залишається дискусійним. Досвід зарубіжних країн у питанні практичного застосування та правової регламентації може бути корисний з точки зору його запозичення з метою вдосконалення та уніфікації чинного українського законодавства. Саме тому здійснення порівняння права довірчої власності в Україні та зарубіжних країнах є актуальною темою для дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що вивчення застосування цього інституту стало досить активно висвітлюватися в літературі. Теоретичні аспекти цього питання вивчали вітчизняні й зарубіжні автори. Серед них – І.В. Венедиктова, Ю.В. Курпас, К.Г. Некіт, О.А. Слободян, Л.К. Веретельник, Р.А. Майданик, Л.Ю. Міхеєва, Д.В. Петелін, І.Б. Новицький, Г.Г. Харченко, А.О. Жаданов, Г.В. Буяджи, О.У. Холмс, Ф.У. Мейтленд, А. ван У. Томас, М.М. Гаудіозі, Г.Дж. Берман.

Мета статті – дослідити сучасні правові системи на предмет наявності у них аналогів інституту довірчої власності та можливі моделі реєстрації інституту довірчої власності, виходячи із наявного досвіду зарубіжних країн, і визначити перспективи імплементації трасту у вітчизняне законодавство та стан урегулювання подібних конструкцій в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення права довірчої власності найчастіше пов'язують з періодом раннього Середньовіччя в Англії, коли його почали застосовувати для ухилення від наявних феодальних обмежень з використання нерухомості, зокрема від заборони відчуження землі на користь монастирів і церков. А саме власник землі, формально вважаючись таким, керував і розпоряджався такою нерухомістю в інтересах іншої особи. Згодом такий механізм поширився на більш широке коло відносин і був чітко закріплений законом про власність 1925 року та спеціальними законами про благодійні трасти. Класичне англійське поняття «траст» означає передачу засновником трасту, який є власником майна (settlor), свого майна іншій особі – довірчому власнику (trustee) для управління на користь вказаної

засновником особи або осіб – бенефіціаріїв (beneficiary), або для досягнення визначеної засновником трасту спеціальної мети [1, с. 14]. Тобто в Англії відносини трасту включають три суб'єкти: засновника, довірчого власника і бенефіціарія. Їх правове регулювання має свої специфічні особливості. Саме вони і відрізняють такий інститут від довірчої власності в інших європейських країнах.

Для континентальної правової системи характерна неподільність та абсолютність права власності, яка поєднує в собі володіння, користування і розпорядження. Натомість в англійському праві є поділ на загальне право і право справедливості, що допускає можливість існування «розщепленої» власності і витікаючої з неї конструкції трасту. За таких умов довірчий власник розглядається як «власник за загальним правом», а бенефіціарій являє собою «власника за правом справедливості».

Таке тлумачення конструкції довірчої власності є актуальним і для Сполучених Штатів Америки. Правове регулювання здійснюється як актами окремих штатів, так і загальним Зводом правил про довірчу власність.

Оскільки континентальна система права не дозволяє подібного «розділення» права власності, запровадження довірчої власності в її класичному розумінні в англо-американському праві є неможливим.

Саме тому в країнах романо-германської правової сім'ї цей інститут набув специфічних рис. Зокрема, прикладом закріплення його у законодавстві країн континентального права стала Франція. Тривалий час інститут довірчої власності у Франції не був юридично закріплений. Такі відносини траплялися, проте існували завдяки принципу «дозволено все, що не заборонено законом». Проте згодом, 19 лютого 2007 року, було прийнято Закон Франції «Про фідучію». Завдяки цьому Закону Цивільний кодекс Франції отримав новий розділ під назвою «Фідучія». Відповідно до ст. 2011 цього Кодексу фідучія – це правочин, за допомогою якого один або декілька установників передають майно або його частину фідучіарію (фідучіаріям), що відокремлює його від власного майна для здійснення з визначеною в договорі метою дій на користь одного або кількох бенефіціаріїв [2, с. 191].

Фідучія у французькому законодавстві має низку особливостей, такі як:

1) наявність певних вимог стосовно компетентності фідучіарія і отримання ним відповідної ліцензії;

2) фідучіарні відносини допускаються виключно в межах підприємницької діяльності сторін договору;

3) встановлено строк дії договору терміном на 33 роки;

4) обмеження відповідальності за зобов'язаннями, пов'язаними з фідучією, виключно переданим в управління майном, що забезпечує можливість як обмеження відповідальності установника, так і притягнення до відповідальності фідучіарія за допущені помилки у здійсненні діяльності на виконання договору [2, с. 192].

Тобто можна дійти висновку, що у Франції не відбувається «розділення» власності. За таким договором є спочатку довірчий власник, який використовує передане йому майно з певною метою, встановленою фідучією, а після досягнення цієї мети право власності на це майно переходить до первинного власника – засновника. Такий механізм відрізняється від права власності в класичному розумінні тим, що фідучіарій значно обмежений у своїх діях. Фідучія в цих умовах являє собою «обмежену договірну власність» (“limited contractual ownership”) [3].

Досить тривалий час наша держава перебувала у складі Російської імперії та пізніше – Радянського Союзу. Проте конструкція трасту все одно залишалась чужою для нашої правової системи. Російські цивілісти також не допускали «розщеплення» абсолютного права власності, хоча і допускали передачу майна в управління шляхом застосування інших цивільно-правових механізмів. На таких позиціях вони залишаються і зараз. Зокрема, Указ Президента Російської Федерації від 24 грудня 1993 року № 2296 «Про довірку власність (траст)», покликаний ввести такий інститут в російське законодавство, був засуджений з боку багатьох учених-цивілістів. Серед них – Є.А. Суханов, який категорично заявив: «В оцінці юридичної конструкції трасту складається парадоксальна ситуація. Жоден з учасників відносин трасту не володіє всією сукупністю, повною правомочностей власника, але кожен зберігає за собою якусь її частину. Одним із постулатів континентальної системи права є неможливість встановлення двох однакових прав власності на одне і те ж майно. Невдалі спроби ввести інститут трасту були одним зі шляхів закріплення «розщепленого» права власності». Крім того, він зазначив, що «інститут трасту ґрунтується на досить своєрідних середньовічних традиціях англійського права, запозичених у подальшому американською правовою системою. Його не можна відносити ані до речових, ані до зобов'язальних прав, оскільки такий поділ майнових прав невідомий правопорядку, що його породив» [4, с. 4].

Проте, незважаючи на велику кількість заперечень, Цивільним кодексом РФ

у статті 209 таки було закріплено норму про те, що власник може передати своє майно в довірче управління іншій особі (довірчому управителеві), але із застереженням про те, що передача майна в довірче управління не тягне за собою переходу права власності до довірчого управителя, який зобов'язаний здійснювати управління майном в інтересах власника або вказаної ним третьої особи.

Здійснивши розгляд довірчої власності у певних країнах, можна зробити висновок про те, що у цивільному праві України є різні прояви цього інституту: застосування його у наданні послуг з управління майном і довірка власність як вид власності. Частина 2 статті 316 ЦКУ зазначає, що довірка власність є особливим видом права власності, який виникає на підставі закону або договору [5]. З такого формулювання можна зробити висновок про те, що український законодавець визнає її певним окремим самостійним видом права власності. Проте, звернувшись до частини 5 статті 1033 ЦКУ, можна віднайти норму, згідно з якою договір управління майном не тягне за собою переходу права власності до управителя на майно, передане в управління [5]. Хоча одночасно і вказується, що управитель є довірчим власником цього майна, якщо це визначено договором управління майном. Така модель є певним аналогом тих конструкцій, що наявні у праві Російської Федерації та Франції. Тобто між двома статтями одного і того ж нормативно-правового акта є деякі суперечності. Такий варіант не можна вважати виправданим, оскільки ми ідентифікуємо свою систему права як ту, яка тяжіє до романо-германської правової сім'ї і не допускає «розщеплення», яке у будь-якому разі відбувається під час застосування саме такої конструкції. У цивільному праві України правомочності управителя щодо майна є більшою мірою обов'язками управителя на користь вигодонабувача, ніж конкретною його правами стосовно цього майна. Хоча управитель і виступає у правовідносинах від власного імені, проте він зобов'язаний повідомляти свого контрагента, що він є лише управителем, а не власником, в іншому разі управитель особисто зобов'язується перед третіми особами. З цього витікає, що відносини такого виду є зобов'язальними відносинами, за якими управитель майна зобов'язаний здійснювати управління майном установника на користь вигодонабувача і має право на оплату за вчинювані ним дії, а установник, своєю чергою, має здійснити оплату таких послуг управителя і наділений правом вимоги належного виконання обов'язків управителем, а не речовим правом.

Висновок

Отже, можна сказати, що нині поняття «довірча власність» і «довірче управління» залишаються неузгодженими як між собою, так і з іншими цивільно-правовими інститутами та потребують належного правового регулювання, яке наблизить модель цього інституту до вже наявних варіантів у країнах системи континентального права: Франції, Російській Федерації та інших, де їх функціонування вже перевірене часом і ефективно регулює суспільні відносини з управління майном.

Список використаних джерел:

1. Ієвіня О.А. Траст (довірча власність) в англо-американському праві. *Нотаріат для вас*. 2008. № 12. С. 12–17.
2. Некіт К.Г. Правове регулювання фідучіарних відносин у європейських правових системах.

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право. 2011. Вип. 15. Ч. 1. С. 190–193. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/.pdf> (дата звернення: 09.04.2020).

3. Adelle J.-Fr. Introduction of Fiducie: Impact on Assignment of Receivables as Security. *International Law Office*: вебсайт. URL: <https://www.internationallawoffice.com/Newsletters/Banking/France/JeanetAssocis/Introduction-of-Fiducie-Impact-on-Assignment-of-Receivables-as-Security> (дата звернення: 11.04.2020).

4. Суханов Е.А. Доверительное управление или траст. *Экономика и жизнь*. 1995. № 6. С. 4. URL: <https://istina.msu.ru/publications/article/92575336/> (дата звернення: 10.04.2020).

5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 11.04.2020).

Due to the recent establishment of the European integration course, the implementation of European legislation, the emergence of new public relations that need to be settled, the law system of Ukraine has undergone many changes. In particular, some updates have also touched upon civil law. The Civil Code of Ukraine has introduced a number of articles aimed at regulating trust property and property management, which have been operating successfully in other foreign European and post-Soviet quite long period of time. For example, we can find out this legal institute in Germany, France, the Russian Federation, the United States, England, Japan, and many more. However, while such amendments to the Civil Code of Ukraine have already come into force, there are many different views on the feasibility of their introduction and the possibility of existence within the continental system of law to which Ukraine applies. The Institute of Trust Property is heavily criticized for its inconsistency in Ukrainian civil law and its uncertainty. There are a few problems in understanding the relationship between ownership and trust, the trustee and the property manager. Because of this, we don't have clear boundaries between these concepts. That is why this study was carried out. It is aimed at analyzing the features of legal regulation of trust property in countries such as the United Kingdom, United States of America, France, and the Russian Federation. This article highlights its main features and features that qualitatively differentiate the institution of trust ownership and property management in every country, that has been analyzed. The models of regulation of trust ownership in these countries have been established. In the article is also analyzed the national legislation in this field. On the basis of comparison of national and foreign legislation problems and prospects of functioning of trust property in Ukraine have been determined. There is identified a possible way of overcoming the identified problems.

Key words: legal regulation, institute of trust property, property management, continental law system.

